

תוכן העניינים

11	פתח דבר
13	מבוא
	פרק ראשון: חסידים, מקובלים ואנשי הלכה בחברה היהודית
25	העות'מאנית בראשית העת החדשה
25	א. מבוא
42	ב. 'אל יהיו חסידים הרבה' – הביקורת כנגד חסידי צפת
	ג. 'שעיקר ההתבודדות לדעת דיני מליחה...' – הביקורת של רמ"ק
57	כנגד החסידים
	ד. 'הרב החסיד המקובל מהר"ר יצחק אשכנזי זצ"ל' –
65	האר"י וחסידי צפת
72	ה. סיכום
	פרק שני: נוסח האר"י והפולמוס על מנהגי התפילה והפיוט בדורות
73	שלאחר גירוש ספרד
73	א. מבוא
78	ב. הפולמוס על הפיוט ומעמדו של הקליר
	ג. 'כמעט נתהפך כל העולם לסדר תפלת ספרד' –
82	תשובת המהרשד"ם והדומיננטיות הספרדית
86	ד. 'על פי חכמת האמת' – בין ר"א הקליר לרשב"י
	ה. 'זאין תפלתו עולה למעלה אם לא בסדר ההוא' –
89	שמירת מנהגי האבות

- ו. 'שחייב כל אדם ללכת כמנהג אבותיו' – התנגדויות להתבססות מנהג ספרד 92
- ז. 'אשריכם שתתקנו הפרץ' – הביקורת האשכנזית נגד מנהג ספרד 96
- ח. 'אלו ואלו דברי אלהים חיים' – בין אשכנז לספרד בקבלת האר"י 99
- ט. סיכום 103

פרק שלישי: 'יהודי אחד – שני בתי כנסת' – פיצולים, הסכמות וחבורות תפילה 105

- א. מבוא 105
- ב. 'דברי ריבות' – פרישה ופיצול קהלים 108
- ג. 'זיהיה עסק התורה סמוך ותכף לתפילתם' – בין בית המדרש לבית הכנסת 114
- ד. 'ונתקבצו מכל הבתי כנסיות בבית א'... והיו לאגודה אחת' – חבורות מצווה 120
- ה. 'הסכמתם להיות כלם אגודה אחת' – הסכמות ונדירים 124
- ו. 'בבית המדרש עדיף לי עם התלמידים' – על דרכי התפילה של הרדב"ז ותלמידיו 132
- ז. חידושי תפילות ומנהגים 143
- ח. סיכום 146

פרק רביעי: 'אתה תהיה על ביתי': ה'בית יוסף' ומשמעותו הקבלית על פי 'ספר המגיד' לר' יוסף קארו 149

- א. פתיחה 149
- ב. 'כי הנחש עומד בזה המקום' – המרחב הקדוש וסכנת הפריצה 152
- ג. 'זיהיה מחנך קדוש' – האדם כמרחב קדוש 157
- ד. 'מאן דאיתקרי יוסף' – בין יוסף המקראי לר' יוסף קארו 161
- ה. 'הלכה פסוקה באין אומר ואין דברים' – ה'בית יוסף' ופסיקת ההלכה 166

	פרק חמישי: 'ולכך עסק ההלכות דבר חשוב מאוד': העיון התלמודי
171	בכתבי ר' משה קורדובירו
171	א. מבוא
174	ב. 'תלומדי גדול, מעיין ופסקן' – ר' משה קורדובירו איש ההלכה
	ג. 'הנהגה בסבה זו חשכו מאורי התורה' – חטאו של משה ומשבר
178	עולם התורה
	ד. 'מפשיט בת מלך ממש מלבושי הגלות' – הפלפול ההלכתי
185	כפעילות גואלת
	ה. 'כי בפלפול התלמידים יתקיים האמת' – דרשות הרמ"ק על רקע
189	עולם הלימוד הצפתי
197	ו. 'הלכה פסוקה במקום אחד' – בין רמ"ק לרי"ק
	נספח: '...ולוהתפלפל ולדקדק הרבה בחכמה, ואז יצא לו סוד' –
203	הפלפול הקבלי
	פרק שישי: 'ראיתי והנה אין האדם': על דמותו ומעמדו של
211	ר' יוסף קארו בחוג האר"י
211	א. מבוא
	ב. 'כי אני הוא העתיד לי שאר אחריו בדור ממלא מקומו' –
219	דמותו של ר' יוסף קארו ב'ספר החזיונות'
	ג. ר' עקיבא, ר' יהודה בר אלעאי ורשב"י – הגלגולים הקודמים
225	של חכמי צפת
	ד. 'כלא נחשבו דמי לפני רזי האר"י זלה"ה' – גילויי המגיד בעיני
233	האר"י ובני חוגו
238	ה. 'ושפחה כי תירש גבירתה' – יחסי הלכה וקבלה אצל רח"ו
258	ו. 'מבחר המין האנושי' – דמות האדם השלם
	פרק שביעי: 'תגבר כאר"י' – הפרשנות הקבלית ל'שלחן ערוך'
262	בבית מדרשו של ר' חיים ויטאל
262	א. מבוא

263	ב. 'ולא חש לדברי הפשטנים' – סמכותו ההלכתית של האר"י בעיני ר' שמואל ויטאל
269	ג. 'מה טוב ומה נאים שבת הדין וסודו גם יחד' – הכתבים ההלכתיים של ר' יעקב צמח
281	ד. 'כי ימצא מי שיסדיר עליו ערך לחם' – הספר 'מקור חיים' לר' חיים הכהן
289	לרפא עולם שבור – אחרית דבר
290	א. 'להחזיר עטרה ליושנה' – העבר המפואר כעוגן להווה הרעוע
295	ב. 'אשיבה שופטיך כבראשונה' – השבת הסמכות הרבנית
300	ג. 'הנה כוונתינו עתה... ללקט כל ניצוצות הקדושה שנתפזרו ונתערבו בין קליפות' – הפיזור כהזדמנות
303	ד. בין 'שבעים פנים לתורה' ל'י"ב חלונות ברקיע'
310	ביבליוגרפיה
310	כתבי יד
312	ספרות מקור
320	ספרות מחקר
357	מפתחות
357	מפתח נושאים
360	מפתח מקומות
361	מפתח אישים

מבוא

העיר צפת, שהייתה עיר פריפריאלית מרוחקת מן המרכזים העיקריים, נעשתה במשך שנים אחדות בלבד במאה ה־16 למוקד משיכה לדמויות חשובות שעיצבו את פניה של היהדות המודרנית, כדבריו היפים של זלמן שזר בפתחת סקירתו על העיר:

בכל הרקמה המופלאה של תולדות התעצמותנו בתקופת השעבוד הממושך והמגוון קשה למצוא שפע כזה של שיאי־יצירה מרוכזים יחד על שטח אדמה כה מצומצם, ובתחום כה מוגבל, כמו בפרק אחד ומיוחד במינו זה שאנו נוהגים, לפי השיגרה המקובלת, לכנות בשם תקופת האר"י בצפת.¹

מן הדמויות הבולטות יצוין ר' יוסף קארו (רי"ק, 1488-1575), שעיצב את פניה של היהדות ההלכתית בחיבוריו 'בית יוסף' ו'שלחן ערוך'. בו בזמן עיצבו היצירות הקבליות הגדולות של ר' משה קורדובירו (הרמ"ק, 1522-1570), של ר' יצחק לוריא (האר"י, 1534-1572) ושל תלמידיהם את פניו של השדה הקבלי ואת עולם המנהג היהודי כולו.

היחס שבין הוגים חשובים אלה נידון לרוב בהקשר הרחב של הזיקה בין שני השדות שמקובל לשייך להם: 'הלכה' ו'קבלה'. יעקב כ"ץ היה מן הראשונים שהציבו את שאלת היחס בין שני השדות האלה בסדרת מאמרים שקובצו בספר 'הלכה וקבלה', שראה אור בשנת תשמ"ד. במחקר זה הושם דגש בעיקר במתח שבין השדות ובאתגר שיש ליישב, ואלה דבריו של יעקב כ"ץ:

1 שזר, צופיך צפת, עמ' 11.

נקודות החיתוך של מסלולי ההלכה והקבלה נוגעות בעיקר לשני עניינים: עדיפות הסמכות של אחד משני המקצועות בהוראת הלכה למעשה וזכות הקדימה שלהם בקביעת סדר עדיפויות בדבר חומר הלימוד של העוסק בתורה.²

שאלת הסמכות והקדימות היא שעמדה לנגד עיניו של חוקר חשוב זה, וכך הציגו לרוב גם חוקרים אחרים שפעלו בשנים אלה את שני השדות כשדות שיש ביניהם 'ויכוח', 'תחרות' או 'בעיה'.³ הדיה של תפיסה זו מצויים גם במחקר הקבלה, שבו עוצבה דמותו של המקובל ברוחה של השבתאות, תנועה ששיאה הכפירה וההתנגדות למסורת הרבנית.⁴ כך גם נידון השדה ההלכתי בהקשר הפנים הלכתי בלבד, כמעט בלי להידרש להקשר הקבלי שבו פעלו פוסקים אלה.⁵ על הנחות המוצא של מחקרים אלה עמד לאחרונה בעז הוס, שהצביע על שורשיהן במסורות נוצריות מוקדמות, למן פאולוס, שביקשו להבדיל בין הרוח החופשית של הנצרות ובין החוק היבש – המסורת היהודית לפי תפיסת אותם חוגים. חלוקה זו רווחה גם במשך ימי הביניים כחלוקה בין שתי הדתות, אך בקרב ההיבראיסטים הנוצרים, ואחר כך גם בקרב אנשי מדעי היהדות, הוסבה לחלוקה שבין הקבלה ובין ההלכה התלמודית. על פי חלוקה זו נתפסה הקבלה כרוח החיה והחתרנית של היהדות, הנוגדת את ההלכה המאובנת והשמרנית שייצגה הרבנות

- 2 כ"ץ, הלכה וקבלה, עמ' 10. מגמה זו מלווה את הספר כולו.
- 3 בניהו, וויכוח; טברסקי, כמעייין המתגבר, עמ' 463-476; בונפיל, הלכה; חלמיש, מקובלים לעומת פוסקים; קדוש, הפסיקה; פלאי, היבטים; בראון, הקבלה; לאו, מרן, עמ' 269-324. כך גם ורבלוסקי החשיב את הקבלה ל'צל' של ההלכה, וכן ל'תפקוד נחות' שלה, ולגורם מאיים שעלול לפלוש אל תוך 'האוטונומיה המוחלטת של עולם הדיון ההלכתי' (ורבלוסקי, קארו, עמ' 268-269). הצלחתה של הפרדת הרשויות בין השדות היא ש'לא הרשתה להתלהבות מיסטית להקל מעולו של המשטר הלמדני החמור והבלתי מתפשר' (שם).
- 4 ראו את דברי שלום במאמרו הנודע 'מצוה הבאה בעבירה', שבו הראה שהכפירה של תנועת ההשכלה ושל הציונות היא המשך של דמות ה'פנוימטיקן' או ה'ספיריטואליסטן', המזוהה עם עולם הסוד הקבלי, ושיאה בכפירה של שבתאי צבי ותנועתו (שלום, מצוה הבאה בעבירה, עמ' 16-23). לכך אפשר לצרף את ההתעלמות של גרשם שלום ממפעלו הגדול של רי"ק, אשר כמעט לא נזכר במחקריו (כבר עמד על כך רז'קרוצקין, חקיקה, עמ' 320, וראו גם ויינשטיין, שברו, עמ' 13-17). עוד ביקורת על מקומה של ההלכה או של היהדות הרבנית בכתבי שלום יש אצל גריס, קבלה והלכה, עמ' 187-188; אידל, רבנות; גארב, דרכים, וכן הדיון אצל תמרי, צפת כפריפריה, עמ' 512-513.
- 5 ראו למשל קלמן, אפסוק; בן-אליהו, החשיבה המשפטית.

האורתודוקסית. מגמה זו נמשכה גם בקרב אנשי חוכמת ישראל וממשיכיהם בשדה המחקר המודרני, שבו הודגשו כאמור דווקא הפערים והניגודים שבין השתיים.⁶

מחקרו של הוס הוא מפלל מגמה רחבה יותר בשדה המחקר של השנים האחרונות, המבקשת לערער על אותה חלוקה גורפת בין התחומים, ומנסה להעמיד תמונה מורכבת ועשירה יותר של שני גופי הידע והיחסים ביניהם. במחקרים אלה אפשר למנות את מחקריהם של עודד ישראלי ושל אבישי בר-אשר, שעסקו בעולם המנהג וההלכה בראשית הקבלה,⁷ או את מחקריהם של מעוז כהנא, אריאל אבן-מעשה, לוי קופר ואחרים, שעסקו במקום החשוב שתופסת ההלכה במסורת השבתאית והחסידיית.⁸ הצד השווה שבמחקרים אלה שהם מורים על המסגרת ההלכתית שבתוכה פעלו המקובלים והחסידים, ומערערים על אותה חלוקה יסודית שבין הלכה לקבלה, חלוקה שבין שתי אסכולות מתנגשות או מתחרות.

מגמה דומה עולה גם ממחקריהם של חביבה פדיה, יאיר לורברבוים ואחרים, שהעמידו תפיסות מורכבות יותר של היחס בין השדות מתוך הדגשת הקבלה כתחום שמספק בעיקר טעם מחודש למעשה ההלכתי. כך למשל הורתה פדיה על מקומה של ההלכה בתוך הממד התמונתי-נרטיבי של הקבלה:

בגלל שהמיתוס היהודי מבוסס בצורה כל כך בולטת על אותות ואותיות, המצוות יוצרות מצב תמונתי וספורי שבתוכו נע האדם ונוצר עולם. ליטוש העולם הזה בכלים הלכתיים הווה מאז ומתמיד את הכלי של התגלות האל [...] הפולחן, הריטואל, אינו יכול להיות נמסר שלא על ידי ספור שלא על ידי קיום (המצוה). ולכן לאורך הפרשנות הקבלית, כל מצוה הפכה לעולם; הצמיחה מצבור ספורים ומיתוסים המבארים אותה ומעמיקים אותה. אחד המתווכים העיקריים בהעברת המיתוס הוא איפוא דווקא ההלכה.⁹

6 הוס, הלכה וקבלה, וכן ויינשטיין, שברו, עמ' 214-216.

7 ישראלי, הלכה; הנ"ל, דילמות, וכן תא-שמע, הנגלה שבנסתר; בר-אשר, קבלה ומנהג.

8 כהנא, שבת צבי; כהנא ואבן-מעשה, ההלכה החסידיית; קופר, ההלכה; בראון, גוף נקי; הנ"ל, פסיקה.

9 פדיה, המראה והדבור, עמ' 20. וראו גם וולפסון, חוק ומוסר. מסקנה דומה עולה גם ממחקריו של יאיר לורברבוים, שעסקו בשאלת היחס שבין כללים הלכתיים ובין הטעמים המובאים בהם, וקבעו כי 'טעמים הם נשמת אפם של חוקים ומצוות והלכות', וממילא לא רק שאין 'ניגוד